

az egyre tűrhetlenebb állapotok tovább tartanak.

Megfogalmazatlan érzései azonban nem teszik tudatos forradalmárrá. Nem konstruál ideológiát, de látja az összefüggéseket. Azt írja Dobroljubov, a mult század nagy orosz kritikusa „Égy fényes sugár a sötét országban” című cikkében: „Nem gondoljuk, hogy az írónak munkáját egy bizonyos elmélet hatása alatt kell megalkotnia. Felfogása tetszésszerű lehet, csak fogékonyak kell lennie az igazzal és az étellel szemben. A művészi munka nem azért fejez ki egy ideát, mert a szerző írás közben ezt maga elé tűzte, hanem mert az élet különböző tényei meghatották őt, melyekből az ideá szemelláthatóvá válik.”

Ezek a megállapítások fokozottan vonatkoznak Korolenkora. Valóban nem tűz elvket maga elé, s mégis útmutató. Nagyoi szemérmes, szégyenlős perspektíva ez, igaz. Mintha röstellené, hogy egyáltalán létezik, mintha az igazmondásnak csak valami kényszerű velejárója lenne. Az útmutatás azonban — akár szégyenlős, akár nem — létezik. S nemcsak politikai, történelmi jellegű. Nemcsak a cári Oroszország elavultságáról beszél. Perspektívát mutat tisztán irodalomtörténeti szempontból is. Útat Gorkij, a fiatalabb kortárs felé. Korolenko után el kellett jönnie valakinek, aki tovább fejté az orosz társadalom kérdéseit, aki mélyebbre néz és határozottabb tanulságot von le. Ahhoz azonban, hogy ez az író eljöhessen, Korolenkora volt szükség.

Munkája hidat jelent a tizenkilencedik század lényegében kismemesi-kispolgári, s a mi századunk proletár orosz irodalma között. Mint egy mozdulat, amelyre szükségünk van ahhoz, hogy becsubjuk magunk mögött az ajtót.

SEBESTYÉN GYÖRGY

KOMLÓS ALADÁR: IRODALMUNK TÁRSADALMI HÁTTERE. (Budapest Szífv. Irodalmi Intézet.)

Ma, amikor annyi szó-esik, — és joggal — a felelős irodalmi kritika hiányáról, talán nincs aktuálisabb írásmű napjainkban, mint ez a könyv.

Alapvető problematikája: hogyan viszonylanak nálunk a népies irodalmi irányzatok azokkal a törekvésekkel, amelyek az európai nyelvi és irodalmi eredmények gazdagságával akarják megteremkenyíteni a hazai költészetet és

szépprózát. A jogosultságot a szerző az utóbbinak ítéli.

Két mintát vetít ki az európai népek társadalmi és kulturális fejlődésének hátterében. A görög és a római művelődés történetének szerkezetét.

A magyarság, melynek nyelvét a késő századokig csak a műveletlen, írni-olvasni nemtudó tömegek beszélik, nem építheti fel azt a népi hagyományából lombosodó gazdag nemzeti irodalmat, ami a görögöknek egészséges társadalmi fejlődésük révén sikerülhetett. Történelmünk nagyobbik felében műveltséget hordozó és fejlesztő osztályunk sem volt. Irástudóinkat az egyház adta, — azt is latinul. A kelet-európai népek történelmi fejlődéséből hiányzott a kulturahordozó polgári réteg, amely népi kulturánkból kibontakoztathatta volna egyetemes szellemi irodalmunkat. S amit később polgárságnak nevezhetünk, idegenekből áll, akik saját kívülről hozott kultúrájukat fejlesztik tovább.

Ezzel szemben a nyugati államok szerves társadalmi fejlődése lehetővé tette ott egy irodalmi élet analog fejlődését, s így a népek történetének leghaladóbb eredményei kicsapódhatnak a költő mondanivalóján keresztül. Ez magyarázza azt a kölcsönhatásban oly gazdag és termékeny kapcsolatot, mely például Franciaországban eleven társadalmi jelenség volt írók és olvasók között. Nekünk csak írónk voltak, — de irodalmunk nem volt.

A magyar költők — szemben a nyugati „korszakos” költőkkel — „korszakalkotó” költők, akik megfelelő társadalmi kultúrréteg hiányában magányosan kénytelenek lépést tartani a világ fejlődésével. A nép elnyomás alatt nem tud művelődni, lépést tartani a nyugati történelmi haladásával, — a konzervatív és műveletlen nemesség, melyet érdekei és hagyományai katonai és vadászati erényekre nevelnek, osztálya érdekeinek védelmében szembenáll a haladással. Ilyen helyzetben teremti meg például Balassi Bálint egymaga a magyar renaissance-ot. Az ilyen nagy magányosoknak azonban mindent el kell követniök, hogy Nyugat sokfelé ágazó fejlődését magukévá tegyék. Magyar és külföldi értékek termékeny ötvöződése így válik legnemesebb és legsajátabb hagyományunkká. S minden kulturális forradalmunk, Balassitól Zrinyin, Bessenyein, Kazinczyn és a nyelvújítá-

son keresztül Csokonaiig, Vörösmartyig s még azon túl is, Petőfi, Arany, Ady, a Hét, a Nyugat, egyértelmű az európai asszimilációval.

Komlós Aladár rámutat arra, hogy minden szözszerinti — s így parlagian értelmezett — népiessége irodalmunknak, kifejezetten ellenforradalmi jelenség volt, s minden esetben szoros párhuzamot tartott a politikai konzervatívizmussal (Gvadányi, Dugonics, Kisfaludy Sándor, stb.), amíg a nyugati eredmények fölszívása taszított mindenkor egyet fejlődésében megakadt nyelvi-vünkön és irodalmunkon. Ez a fajta irodalomtörténeti látásmód a nemzetek irodalmának dialektikus kölcsönhatásából, az egyetlen valóságnak megfelelő nézőpontból indul ki s így konkluziói is megvesztegethetetlenül igazak. A végkövetkeztetést mégis az olvasónak, illetve — mivel olvasói írók — az írónak kell levonni. Ugyanis azt, hogy amit Komlós Aladár kitűnő könyvében végig következetesen nyugatnak nevez, de elvitathatatlanul (és velünk együtt) „szellemi Európát“ gondol alatta, ma földrajzilag áttolódott Keletre. A történelmi materializmus, mely biztoskezü Vergiliuszként kalauzoija végig e kitűnő mű szerzőjét irodalmunkon a Halotti beszédől József Attiláig s még tovább, mindenkor a történelmi fejlődéssel lépést tartó társadalmakban találja meg a virágzó és teljesértékű irodalmat és irodalmi életet, amelyben népiség és műveltség magatartása harmonikus és elválaszthatatlan egységben bontakozik ki. Nem kétséges, hogy ma már társadalom és irodalom teljességre törekvésének ilyen előrehaladott eredményeiért a Szovjetunió és a keleteurópai demokráciák felé kell fordulnunk. S hogy ezt Komlós Aladár fogalmazza meg ilyen: ilyen nyiltan, annak az a nyilvánvaló magyarázata, hogy ez a mű elolvasása s az elmúlt három esztendő tapasztalatai után annyira magától értetődő, hogy kimondása szinte már közhelyként hat.

REMÉNYI BÉLA.

FORRADALOM ELŐTT. (Budapesti tollrajzok és életképek Petőfi köréből. Szerkesztette Waldapfel József. — Franklin.)

Budapest régen — vonzó „vezérszó“ ez az első világháború óta anthologia-szerkesztőink számára. S most, a felszabadulás után, a város szörnyű

pusztulását követő újjáépítés idején már nemcsak a hajdani Pest-Buda, hanem a harmincas és negyvenes évek Budapestje is egy régi világot jelent számunkra; elmúlt világba kalauzol minket Szerb Antal „Budapesti kalauz“-a, Devecseri Gábor „Budapest tündérváros“-a, vagy Tóth Eszter „A szeretett város“ c. verssorozata. Hangulatképek ezek, — utcákról és házakról, hidakról és sokpadú kertekről, — mindarról, ami miénk volt s ami magunk voltunk egy kicsit: regényes vagy hétköznapi emlékek fűztek hozzájuk, gyerekkorunk vagy fiatalságunk éveiből, egyes hónapjaiból és napjairól, — s ami független volt a „politikus“ világtól, a 44-es özszeomlást érlelő, barátságosra kendőzött arcú évtizedek éveitől, hónapjaitól, napjaitól. A „mi Budapestünk“ olyan természetesen a miénk volt, hogy erőszakkal kellett ráébreszteni minket, nehogy elfelejtsük: ráébredtünk a város pusztulásakor, büntudattal és nosztalgiával: talán nem szerettük eléggé, — s nem elég „romantikusan“ szeretni: magunknak kell újjáépítenünk. Ugy, hogy ne ébresszenek rá értékére borzalmas meglepetések soha többé.

A régi Pest-Budára vonatkozó ismereteink anyagát írott és képes dokumentumok nyújtják. Ezt az anyagot az anthologia-szerkesztők különféle szempontok szerint használták fel. Rexa-Dezső Pest-budai képeskönyvetskéje egy 1837 és 1847 közt megjelent műlap színes képeit kíséri szöveggel: hogyan mulat a pesti polgár az év tizenkét hónapjában, Trencsényi Waldapfel Imre két anthológiát állított össze: „A régi Pest-Buda“ c. gyűjteménye Budapest fejlődését pillanatképekben mutatja be külföldiek leírásaiból: Bertrandon de la Broquiere lovag 1433-as beszámolója kezdi a kötetet, az utolsó szemelvényben pedig Andersen, a dán meseíró szemléli Pest Budát Gül Baba sírjának bástyájáról. A „Pest-budai Múza“ viszont 150 év költészetében tükrözi szeretett városunkat. A külföldi utazó friss érdeklődéssel, éles szemmel nézi a fővárost, de megfigyelései nem hatottak annak fejlődésére, a lakosok nem szerettek rólu tudomást, — a költők pedig, szubjektívitásuk folytán, inkább kifejezik a budapestieknek a városhoz fűződő érzelmeit, mintsem nevelnék őket. Waldapfel József centennáris anthológiája a városábrázolás leghitelesebb módját választja. A forradalom előtti Buda—Pestet teljes hossz- és keresztmetszeiben